



Йордан Йовков

Един спомен

Има много места и много средства за увековечаване на мъченичествата, подвизите и големите дела. Едно от тях и, може би, най-популярното, привично и любимо на всеки ум – това са годишнините. Народите, подобно на отделните личности, обичат да подчертават и отбелязват паметните дати на живота си и много дни в календари, отредени на светци и мъченици, се посветяват на други труженици и други герои. Ние преживяхме една година, изпълнена с радост и тържество, но и помрачена с нещастие и горест. Всеки ден на тая година има своето събитие, своя празник или своя траур. И когато времето повръща отново дните, всеки от тях донася някой спомен и склучва една годишнина.

Навършват се две години от атаката на Чаталджа. Не виденията на едно минало, а като че виждам суровата и мрачна действителност на тия дни. Нахлуването и настъплението в Тракия ставаше с една невероятна стремителност и бързина. Над разкаляните полета, под облачното и дъждовно небе, войната преминаваше с бързината и свирепостта на буря, която с блясъка на светкавиците си, с тежкия грохот на гърмежите си се местеше от едно място на друго, отминаваше и глъхнеше все повече и повече на юг.

В последните дни на октомври армията беше вече пред Чаталджа. Настъпи напрегната и заплашителна пауза, която все пак даваше радостно облекчение след умората и страданията. Бяха хубави и слънчеви дни. Навред се редяха биваци сред пейзажите на една екзотична природа, разкошна и хубава дори в късната есен: горите пазеха зеленината си, в полетата имаше още цветя, южният вятър идеше на страстни и огнедишащи пориви. Отвсякъде се откриваха нови и невиджани хоризонти, които учудваха и смайваха, подобно па панорамата, която се открива пред очите на пътника, достигнал най-високия планински връх. От скалите на Акаланската височина войниците, облечени в сивите си шинели, със загорели и обветрени лица, можеха да виждат сега на една страна Черно море, мъгляво, тъмно и неприветливо, а на друга – Мраморно море, бяло и светло, като разляно сребро, задрямало в тишината и негата на топлия юг. Очите се вираха и по-далече, зад мълчеливата и загадъчна линия на чаталджанските хълмове, погледът чезнеше в мъглявите далечини, без да открие нещо, но във въображението въставаше мистичното видение на големия град, безбройни бели минарета, отправени към небето, мраморни дворци, хвърлили отраженията си в огледалото на тихите заливи – всички чудеса и всички тайни на приказките от хиляда и една нощ.

И всичко това, което векове е било само мечта, а сега ставаше

действителност, справедливо и естествено даваше вярата в края на едно тържество, в последните дарове на едно щастие, което се беше показало разточително и щедро. В душите проникваше насладата от честно завършения труд и тихият зов на далечните огнища. Но в такива минути на упование и надежда идат големите нещастия, за да бъдат по-жестоки и по-мъчителни. Наместо разбития неприятел, към когото сега нямаше повече омраза, който даже изглеждаше добър, защото беше нещастен – вместо него се яви друг, невидим и непобедим. Яви се холерата. Яви се неочаквано и внезапно, като че в един само час, в една само нощ. Никое сражение не беше дало толкова много и безполезни жертви. И тая армия от калени и изпитани войници, която сама носеше стихията на разрушението и смъртта, против тая напаст нямаше още средства, изтръпна и се смути. Тия хора бяха навикнали да гледат право в лицето на смъртта, но сега тая смърт беше друга, коварна и невидима, тържествуваща и неумолима. Тя се втурваше сред най-голямото безгрижие, сред смеха и шегите, отнасяше жертвите си още с усмивката на устните им, с недовършените им разговори. Неведнъж при първото развиделяване на деня намираха мъртъв тоя, когото през нощта мислеха само задрямал, сложил доверчиво глава върху рамото на другаря си. Няма друг по-страшен и по-вледеняващ от тоя ужас, който беше прострлял тъмните си крила над чаталджанските лагери!

Млади и жизнерадостни момчета, които имаха още много сили и много здраве, умираха нечакано и безропотно, умираха с някакво недоумение и с един трагичен въпрос в застиналия и неподвижен поглед. Това напомняше само безнадеждността и жестоката гибел на хора, поглъщани от подвижни пясъци, напомняше безпомощността и страданията на лъв, който трябва да умре не от друго, а от невидимите жила на отровни мухи.

На 4 ноември се почна атаката. Тарфа, Софас, Калфакъой – това не бяха нищо друго, освен пространни и мрачни гробници. Но ето из тия гнезда на заразата и на смъртта, измежду купищата непогребани трупове, измежду хилядите нови гробове, които още нямаха ни кръст, ни надпис – отново се явиха и потеглиха гъсти и стройни колони. И те изглеждаха пак така могъщи и уверени, както някога. Това приличаше на едно чудотворно възкресение, едно преобразяване, което поразяваше и трогваше. Стихийният устрем, който няколко дни беше спрял неудържимото и непобедимото движение напред, което още запазваше инерцията си, тая скрита и могъща сила на духа живееше още, издигаше се над смъртта, изправяше болните, искаше сякаш да възкреси и мъртвите. Имаше,

помня, много войници с бледи и изпити лица, с хлътнали и угаснали очи, някакви мъчеливи и покорни призраци, които отиваха напред, като се подпираха на тояги или на пушките си. Това бяха отбелязаните вече жертви на холерата. Това бяха неизстинали трупове, непогребани мъртъвци, които в увлечението и екстаза на живите и здравите отиваха да намерят още една по-достойна и по-хубава смърт.

Аз няма да описвам това голямо и кърваво сражение, няма да търся разумното му оправдание, историческата му необходимост и полза. Може би всичко това да се отрече. Но то ще си остане сражение на най-безумната храброст и на най-беззаветното самопожертвуване. В него няма отделни подвизи и те не могат да се изброят, защото то цялото е голям и рядък подвиг. Мъчно е да се опише и да се обгърне с преценките и разбиранията на ума, както беше мъчно да се разпознае кои от хилядите загинали войници бяха умрели от рани и кои, в самите превзети вече окопи и фортове, бяха издъхнали в последните конвулсии на холерата.

Имаше много и покъртителни епизоди. Между многото разкази, които бях слушал още там, не мога да не си спомня сега особено за един. Тоя разказ се предаваше от уста на уста, повтаряше се всякога тихо и някак тържествено, с това благоговение, което вдъхва всяко мъченичество, и с това непресторено вдъхновение, което иде от всяка легенда.

Рано сутринта, в още мъглявия здрач, някои дружини в настъплението си достигат до Кара су. Изведнъж пред тях се изпречва една от никого неподзирана река, без брод, без мостове, враждебна и зла с дълбоките си и студени води. Да се стои под дъжда на гранатите и куршумите е невъзможно, за връщане назад не може и да се помисли. Една минута мъчително колебание и недоумение у всички. „Напред! Ние ще се удавим, но вие минете по нас!“ Кой или кои са извикали това, не зная. Тия хора обикновено остават неизвестни и безименни. Но спрените за минута и разколебани редици се хвърлят всички в реката. Мнозина се удавят, но другите преминават и продължават атаката.

За първи път аз чух да разказва това един непознат войник. Наблизо в окопа нашите войници, тъй предани, тъй наивно добродушни сред големите опасности и усилия, внимателно и напрегнато слушаха. Той свършва и всички замълчават. Лицата стават сериозни и замислени, чува се тиха въздишка, погледите бавно се откъсват от войника и неподвижно се спират, устремени в пространството. Някой продумва тихо:

„Господи... Какви момчета!...“ Никой не иска да узнае повече подробности, никой за нищо не запита вече. И какво виждаха тия скръбни и замечтани очи? Не виждаха ли тая непозната и чужда река, широка и

ослепително светла в свежестта на утрото, огнения наниз на шрапнелите и под тях спрениите на брега вериги. „Ние ще се удавим, но вие минете по нас!“ И ето тая светла река изведнъж потъмнява, спряна, свързана и победена. Маса трупове я запълват, преплетени, притиснати близо един до други в последните прегръдки на задушевна и нежна обич. Твърдо упорство и непоколебима решителност, но и някакво блаженство и странна усмивка стоят на тия бледи и безжизнени лица, върху които падат мокри и разбъркани коси. Вкоченени и оголени ръце се протягат, вчепкани в корените на брега със свръхестествената и страшна сила на предсмъртните минути.

„Ние ще се удавим, но вие минете по нас!“ Какъв трагизъм и каква чиста и безпределна доброта има в тия думи! В тях е цялата душа на любими и млади хора, на мъченици и герои. Ето защо и самата тая случка не се виждаше вече тъй, както всъщност може би е станала, а се рисуваше картината на едно чудо, пред което се благоговее и в което трябва да се вярва. А там, в окопите, ония, които слушаха тоя разказ, сами създаваха в душите си тая легенда, но вярваха в нея.

И наистина, дълбоките и студени води на Кара су не спряха дружините, които атакуваха Чаталджа. Не ги спряха и хиляди други опасности и пречки. Тоя ден като че ли нямаше една разумна и ясно поставена цел, която методично и упорито трябваше да се постигне. Нямаше връзка, нямаше координирани усилия. Сред влажната и гъста мъгла, която припаднаше и се раздигаше, сред гърмежите и хаоса на един ад, виждаха се тия отделни дружини, всяка устремена по своя посока и свой път, черни купчини от хора, които ту изчезваха, ту отново се показваха на някой гребен, намаляваха се, разпръсваха се и се събираха наново, но отиваха все напред и напред. Те превземаха окопи и след това ги напущаха, влизаха във фортове, застилаха ги с трупове и след това ги оставяха. Като стоманените чела на старовремските стенобойни машини, тия живи ядра се удряха в твърдините на укрепленията и в повратната сила на своя удар се повръщаха назад. А пред тях отново се изпречваше Кара су, все така дълбока и студена, все така враждебна и зла.

На другия ден останалите живи от тия войници стояха в същите окопи, от които бяха настъпили. Нямаше никаква стрелба, не се забелязваше никакво движение. Но това мълчание беше и заплашително, и зловещо, чувствуваше се в него неутихнал гняв и неразколебана сила. И може би затова от всички фортове на Чаталджа се започна трескава и честа стрелба, безвредна и суетна. И това не беше тържеството на една победа, увереността в собственото си надмощие, а страхът и

безпокойствието пред един втори и по-страшен удар.

Но втора атака не се предприе. Още много дни войниците останаха в окопите си. Всички стихии, всички лишения и нужди, всички болести и мъки бяха се сдружили против тях. Те не отстъпиха. Тяхното велико страдание беше равно само на тяхната велика любов.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Иван Иванов или екип на abc дизайн

Публикация

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том първи, „Български писател“,
С. 1976. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7914>]